

Izbori u Sloveniji 1990.

MATEVŽ KRIVIC

Pravni fakultet, Ljubljana

Sažetak

Autor izlaže nastanak izbornog sistema, tok izbora i izborne rezultate na prvim višestranačkim izborima u Republici Sloveniji. Prikaz se prvotno koncentrira na interpretaciju formalnopravnih, političkoorganizacijskih i drugih pretpostavki na kojima je otpočela demokratska rekonstrukcija staroga političkog poretka u Sloveniji. Podrobno su prikazane sve faze, sudionici, dvojbe i sukobi što su pratili oblikovanje izbornog zakona i sistema. Autor se potom bavi istraživanjem stanovitih pravilnosti što su se oblikovale tijekom izbornih procesa, ukazujući napose na međuovisnost izbornog sistema i rezultata izbora.

I. KRATAK HISTORIJAT NOVOGA IZBORNOG SISTEMA

Zahtjevi za neposrednim izborima bili su prisutni na javnoj političkoj sceni u Sloveniji dugo vremena prije pobjede te ideje u saveznom ustavnim amandmanima 1988, osobito u omladinskoj organizaciji (ZSMS/SSOS) i u dijelu stručne publicistike. Kod pripremanja amandmana na republički ustav u proljeće 1989. postavljalo se pitanje kako u uvjetima rađanja višestranačkog sistema (već su bili formirani seljački, demokratski i socijaldemokratski savezi, a potom i zeleni i kršćanski demokrati) osigurati demokratske izbore za Društenopolitičko vijeće Skupštine Republike, unatoč odredbi saveznih amandmana prema kojoj »društenopolitičke organizacije u okviru SSRN-a dogovorom određuju listu kandidata« za to vijeće.

U početku su predstavnici »alternative« u ustavnoj komisiji tražili individualno biranje pojedinih kandidata u malim izbornim jedinicama i za to vijeće i, kako je tadašnja vlast procjenjivala da joj to odgovara, čak su dobili službenu podršku za to. Tek kad je autor ovih redaka u okviru posebne radne grupe za izborni sistem pri SSRN-u predložio da se demokratizacija izbora za Društenopolitičko vijeće ostvari ne u konfliktu s odredbama saveznih amandmana nego, paradoksalno, upravo na temelju tih odredbi, i to uvođenjem proporcionalnog sistema, to su ubrzo prihvatili predstavnici svih tadašnjih »alternativnih« organizacija, a i većina drugih u radnoj grupi. Razumljivo, sve su te organizacije još morale biti »u okviru SSRN-a«; zakonodavna komisija republičke skupštine već ih je u ožujku 1989. svojom interpretacijom ubrojila u »društenopolitičke organizacije«, te je samo trebalo još reinterpretirati nedemokratski »dogovor« među njima kao osnovu za određivanje liste kandidata, pa da društenopolitičko vijeće od ekspoziture SSRN-a i SK postane demokratsko predstavničko tijelo. Izlaz se tražio

u nekakvim »predizborima« na kojima bi — formalno još u okviru kandidacijskog postupka, a stvarno na prvu izbornu nedjelju (zajedno s prvim krugom izbora za ostala vijeća) — birači glasanjem za stranke odredili postotak mjesta za svaku od njih na kasnijoj zajedničkoj kandidatskoj listi; »dogovor« stranaka (odnosno društvenopolitičkih organizacija) o podjeli mjesta ne bi, dakle, bio arbitriran, nego bi se temeljio na rezultatima »predizbora«. Kasnije je to dodatno pojednostavljeno: umjesto »predizbora« odmah izbori, »dogovor« u okviru SSRN-a reduciran je na puko sastavljanje zajedničke liste, to jest jednostavni zbroj lista pojedinih stranaka a u posljednji tren pred izbore, kada se SSRN rasformirao, sve odredbe o njemu naprosto su izbačene iz ustava i iz izbornog zakona.

Time, naravno, izborni zakon u toj točki nije više bio u skladu sa saveznim ustavom, ali je tada, u ožujku 1990, proces raspadanja federacije i gubljenja snage njezinih organa i propisa očigledno već dostigao takav stupanj da to više nije moglo predstavljati nepremostivu prepreku za provođenje demokratskih izbora. Međutim, smatram da je upravo taj »okolišni« put, gdje su se najprije pokušala iznaći bar formalno sukladna rješenja saveznom ustavu, a tek kasnije, »u krajnjoj nuždi«, djelomično se odustalo od njih, olakšao prodor novih pogleda i time pridonio nesmetanoj provedbi višestranačkih izbora u Sloveniji. A kad su te ideje, bez mogućnosti da federacija spriječi njihovo provođenje, prihvaćene u Sloveniji, onda je i Hrvatskoj bilo lakše da u izborni sistem uvede čak veće odstupanje od saveznih normi.

Put od toga bio je dalek i mukotrpan, jer stavovi radne grupe SSRN-a nisu prihvaćeni u ustavnoj komisiji. Tek na dan usvajanja ustavnih amandmana u skupštini prihvaćen je kompromis kojim je izbor između proporcionalnog i većinskog sistema prepušten izbornom zakonu. Sve »alternativne« organizacije izdale su prije toga apel javnosti i nadležnim organima *Kakve izbore hoćemo*, gdje su, među ostalim, kategorički tražile proporcionalni sistem za Društvenopolitičko vijeće, dvokružni sistem i jednako izbornu pravo za Vijeće općina, slobodu kandidiranja i političku identifikaciju kandidata na glasačkim listićima, vremensko razdvajanje republičkih i lokalnih izbora (proljeće/jesen 1990) itd.

Nakon neuspjeha i raspada »okruglog stola« starih i novih političkih organizacija, izradu izbornog zakona i zakona o političkom udruživanju preuzela je sama skupština, a u njezinu radnu grupu uključeni su i predstavnici potpisnika apela *Kakve izbore hoćemo*. Rad je tekao brzo i postignuta su, više ili manje, zadovoljavajuća odnosno prihvatljiva rješenja glavnih problema. Zakon je usvojen 27. prosinca 1989, a 8. siječnja 1990. već su raspisani izbori. Rano raspisivanje izbora bilo je potrebno zbog izvanredno kompliciranoga i dugotrajnoga kandidacijskog postupka, koji će biti ukratko opisan kasnije.

Općinske skupštine našle su se u nemogućem položaju: od 27. prosinca 1989. do 8. siječnja 1990. morale su adekvatno promijeniti svoje odluke o ustrojstvu, nadležnostima i načinu rada vijeća općinskih skupština, te donijeti odluke o izbornim jedinicama i o načinu izbora za pojedina vijeća. Republički zakon prepustio je, naime, njima odluku o tome da li će općina u izborima za društvenopolitička vijeća predstavljati jednu izbornu jedinicu ili će biti (po uzoru za to vijeće u republici) podijeljena na više izbornih jedinica; da li će za izbore vijeća mjesnih zajednica svaka mjesna zajednica predstavljati jednu izbornu jedinicu (ili će manje

mjesne zajednice biti udružene u jednu, a veće podijeljene na više njih); koliko će se delegata birati u takvim izbornim jedinicama, itd. Sve su to odluke o kojima može bitno ovisiti konačni ishod izbora, a pripremljene su u najužim krugovima za nekoliko dana, bez ikakvih širih političkih i stručnih konzultacija. Svi napori da se postupa razumnije bili su uzaludni. Čak se toleriralo zakašnjenje u donošenju tih odluka od tjedan i više dana, samo da se ne bi pomicao utvrđeni rok izbora.¹

U trenutku završetka prve faze kandidacijskog postupka prihvaćena je prva novela izbornog zakona, kojom su prije svega, ukinuti posljednji ostaci posebne uloge SSRN-a u kandidacijskom postupku (za Društvenopolitičko vijeće) i unešena još neka poboljšanja u izbornu i kandidacijsku proceduru. Pored izmjene dijela 91. člana (kojim se regulira to Društvenopolitičko vijeće kome pripadaju mandati »iz« ostatka glasova), najznačajnija je bila nova odredba 76. člana koja je ipak dopustila da se i na glasačkim listićima za vijeća općina i za vijeća mjesnih zajednica navede politička organizacija koja je predložila kandidata ili koja podržava njegovu kandidaturu (ako kandidat to zatraži i uz suglasnost organizacije). Nedostatak tog podatka u izborima za vijeća udruženog rada indirektno je otklonjen kasnijom odlukom republičke izborne komisije, opet na prijedlog opozicije, da u posebnim izborima za vijeća udruženog rada u glasačkim kabinama s unutrašnje strane obavezno moraju biti nalijepljeni službeni popisi kandidata za sva vijeća udruženog rada (općinsko, gradsko, republičko) da bi zainteresirani birač mogao u trenutku glasanja potražiti i podatak o predlagачima pojedinih kandidata. Da nije bilo tako, kandidati Demosa za ta vijeća sigurno bi bitno lošije prošli, iako im u izbornim jedinicama gdje se birao jedan ili dva delegata između 20 ili čak 30 kandidata (i gdje kandidat Demosa nije bio upisan na jednom od prvih mjesta) ni to nije mnogo pomoglo. S druge strane, naročito u izbornim jedinicama s manjim, razumnijim brojem kandidata, takva »opozicijska« politička identifikacija kandidata, uz pet ili šest »bezbojnih« kandidata raznih radničkih savjeta, zborova radnika itd, vjerojatno je donosila znatnu političku odnosno psihološku prednost.

Doslovce u posljednji trenutak pred izbore, tek koncem ožujka, donešena je još jedna novela izbornog zakona: djelomična izmjena 90 i 91 člana, kojom je otklonjena gruba, ustvari matematička greška u tekstu tih članova, počinjena mijenjanjem uobičajenih načela proporcionalnog sistema s rjeđom mogućnošću glasanja za kandidate s bilo koje stranačke liste (takozvano panaširanje), i to na specifičan način.²

Glavna obilježja usvojenoga izbornog sistema, uključujući isistem kandidiranja, bit će prikazana usporedo s prikazom toka i rezultata kandidacijskog i izbornog postupka.

¹ Jedan od nusprodukata takvog stvaranja lokalnih izbornih sistema jesu, naravno, i neki apsurdni rezultati. Primjerice, u gradskoj skupštini Ljubljane u Vijeću općina Demos je osvojio čak 92% mandata, tj. 23 od 25, a ta 23 delegata dobila su zajedno samo 35% glasova! Na istovremenim proporcionalnim izborima za gradsko društvenopolitičko vijeće sve stranke Demosa dobile su također manje od polovice glasova, ali su, po proporcionalnom sistemu, osvojile samo 12 od 25 mjesta u tom vijeću!

² Tu grešku je u posljednji čas otkrio kolumnist *Mladine* i sadašnji poslanik Mile Šetinc. Tom greškom bile su favorizirane »male« ili »nepotpune« liste (s manjim brojem kandidata od broja delegata koji se birao), ali samo kad bi veliki broj birača glasao individualno (»panaširao«). Kako je takvo glasanje izabralo samo oko 30% birača i kako su »male« liste ionako dobile vrlo malo glasova, i bez otklanjanja te greške rezultat izbora (bar za republičku skupštinu) ne bi bio drukčiji, a nepotpune liste ni u tom slučaju ne bi osvojile nijedan mandat (iako bi se nekima postotak osvojenih glasova prividno čak udvostručio).

II. KANDIDACIJSKI POSTUPAK

(a) Zborovi birača i prikupljanje potpisa

Izbori su bili raspisani 8. siječnja 1990, 90 dana prije prve izborne nedjelje (po zakonu: 90-120 dana) da bi bila omogućena provedba prilično kompliciranoga kandidacijskog postupka. Prvih 30 dana bilo je predviđeno za dostavljanje prijedloga kandidature za sva vijeća općinskim izbornim komisijama, koje su sve prijedloge morale dostaviti svim zborovima birača u izbornoj jedinici. Slijedili su, krajem veljače, zborovi birača na kojima su kao kandidati potvrđeni svi koji su prikupili na svim zborovima u izbornoj jedinici za društvenopolitičko vijeće općine 50, a republike 200 glasova, odnosno za druga vijeća u općini 30, a u republici 100 glasova. Do sredine ožujka bilo je moguće uložiti kandidaturu i na drugi način: prikupljanjem istog broja potpisa građana. Budući da se građanin morao potpisati na formular pred nadležnim općinskim organom, ne navodeći kojemu će kandidatu svoj potpis dati, to je ipak bio toliko težak način kandidiranja da u praksi gotovo i nije korišten. Najpoznatija iznimka bio je predsjednički kandidat Ivan Kramberger, koji je tako prikupio potrebnih 5 tisuća glasova (po vlastitoj izjavi čak oko 20 tisuća). (Njegova vrlo živa kampanja za prikupljanje potpisa dok su ostali kandidati bili još prilično neaktivni vjerojatno je jedan od dodatnih, ne i glavnih, uzroka njegova relativno velikoga izbornog uspjeha.)

Način kandidiranja prikupljanjem potpisa i zamišljen je ustvari više kao eventualna dopuna osnovnom načinu kandidiranja preko zborova birača, kako bi oni čiji kandidati tu ne bi prošli imali još jednu, iako težu, mogućnost za kandidaturu. Na zborove birača kao svoje tradicionalno uporište računale su, naravno, »stare« političke organizacije (SSRN i SK), ali se Demos, iako praktički bez političkih profesionalaca, i na terenu dobro organizirao i već na zborovima birača uglavnom osvojio bolje »startne pozicije« za svoje kandidate. Dok su u Hrvatskoj kandidati bili upisani na glasački listić prema abecednom redu, u Sloveniji su upisivani prema broju dobivenih glasova na zborovima birača, odnosno broju prikupljenih potpisa. Tako je za Vijeće općina Demos postavio svoje kandidate u 76 od ukupno 80 izbornih jedinica, i to samo 88 kandidata (u nekim jedinicama čak po dva ili tri, i to tamo gdje su pojedine stranke Demosa istaknule vlastite kandidature). Na zborovima birača ti su kandidati osvojili slijedeća mjesta na glasačkim listićima: prvo mjesto 38 kandidata, drugo 16, treće 20, četvrto 7, peto 6 i sedmo jedan kandidat Demosa. Broj kandidata za Vijeće općina kretao se uglavnom od tri do šest po izornoj jedinici, pet je izbornih jedinica imalo čak 8 kandidata, dvije jedinice 7, a pet jedinica samo po 2 kandidata. Za ovo vijeće ukupno je istaknuto 355 kandidata, dakle prosječno 4,5 kandidata po jedinici.

Da li su spomenuta »startna mjesta« značila neku prednost u izornoj utrci, teško je reći, ali se to donekle može naslutiti iz podataka koji pokazuju na kojem su se mjestu na glasačkom listiću nalazili kasniji pobjednici u pojedinim izbornim jedinicama:

Vijeće općina: pobjednik s obzirom na mjesto na glasačkom listiću

Mjesto na glasačkom listiću	Broj izbornih jedinica gdje su ti kandidati pobijedili			
	Ukupno	(Samo 1 krug)	DEMOS (1)	Ostali (1)
Prvo	43	(49)	29 (35)	14 (14)
Drugo	22	(18)	12 (12)	10 (6)
Treće	10	(9)	8 (9)	2 (-)
Četvrto	2	(2)	1 (2)	1 (-)
Peto	2	(2)	1 (2)	1 (-)
Šesto	1	(-)	- (-)	1 (-)
	80	(80)	51 (60)	29 (20)

Valja uzeti u obzir da redosljed na glasačkom listiću nije bio određen abecedom ili ždrijebom, nego glasanjem na zborovima birača. Podatke je moguće, tumačiti i tako da je već rezultat glasanja na zborovima birača u velikoj mjeri pokazao tko su stvarno najjači kandidati. Brojke u zagradama pokazuju kakav su »rezultat« postigle pojedine kategorije kandidata u prvom krugu. Razlika u podacima znači da devet Demosovih kandidata poslije vodstva u prvom krugu (šest od njih bili su upisani kao prvi na listiću) na kraju nije osvojilo mandat. Ti podaci još jasnije nego konačni rezultati pokazuju visoku korelaciju između mjesta na glasačkom listiću i rezultata na izborima.

Slični su, vjerojatno iz sličnih razloga, i podaci za Vijeće udruženog rada. Tamo su izbori bili jednokružni (po načelu relativne većine). I tamo su (u 59 izbornih jedinica) osvojili najviše glasova kandidati koji su na glasačkim listićima upisani od prvog do sedmog mjesta (podaci za mjesta od prvog do sedmog: 34-10-9-2-2-1-1), iako je bilo prosječno 14 kandidata po jedinici: u 40 jednočlanih izbornih jedinica (gdje se birao jedan delegat) od 2 do 34 (prosječno 10), u 17 dvočlanih od 10 do 38 (prosječno 20) i u dvije tročlane jedinice 30 odnosno 49 kandidata. Drugi odnosno treći mandat u dvočlanih i tročlanih izbornim jedinicama osvojila su i dva kandidata, upisana na devetom mjestu na glasačkom listiću, i jedan kandidat upisan na tridesetom posljednjem mjestu. Još jedan podatak u tom smislu: ako uzmemo u obzir to tko je osvojio prva četiri mjesta (u 59 jedinica to je ukupno 230 mjesta), i tu se kandidati s rednim brojem od 10 do 15 pojavljuju samo osam puta, a s rednim brojem od 20 do 30 samo dva puta.

Inače, za kandidacijski postupak za spomenuta dva vijeća interesantni su još neki podaci. Kod kandidiranja za Vijeće općina čak u 24 izborne jedinice (od 80) došlo je do duplih kandidatura (dva kandidata iste stranke odnosno koalicije), u četiri slučaja čak do trostrukih »istobojnih« kandidatura, u dvije od tih općina (Ljutomer i Tolmin) bile su udvostručene i kandidature Demosa i socijalista, a u Ilirskoj Bistrici čak Demosa, socijalista i SKS-SDP. Demos je dvostruke ili trostruke kandidature (pored zajedničkog kandidata, neka od članica istupila i sa posebnim kandidatom) istaknuo u deset izbornih jedinica — i u svima je pobijedio, a u polovici od njih čak dvostruko! Ostali su to uradili u 17 izbornih jedinica (u 12 socijalisti, u dvije SKS-SDP, a u tri čak obje stranke istovremeno!)

— vjerojatno zbog slabe organizacije, a ne namjerno — i rezultat nije bio iznenađujući: samo tri pobjede i četiri druga mjesta. Spomenuto je već da je Demos samo u 4 izborne jedinice propustio da postavi svoje kandidate, dok su socijalisti bez svojih kandidata bili u 18 izbornih jedinica, ZSMS-liberali u 21, a SKS-SDP u 24 izborne jedinice.

Za Vijeće udruženog rada bilo je ukupno 812 kandidata (prosječno 14 po izornoj jedinici odnosno prosječno 8 na jedan mandat). Od 59 izbornih jedinica 7 je bilo bez kandidata Demosa, a 19 bez kandidata ZSMS-Liberalne stranke. Podaci o broju kandidatura socijalista i SKS-SDP nisu indikativni, jer su mnogi njihovi kandidati nastupali kao kandidati radničkih savjeta, poslovnih struktura itd. Demos je imao ukupno 80 kandidata. Njih 36 uspjelo se na zborovima birača plasirati na jedno od prva tri mjesta na glasačkim listićima i osvojiti 25 mandata, a s ostala 44 kandidata osvojila su samo još četiri mandata (s po jednim kandidatom sa 6, 7, 9 i 30 mjesta na glasačkom listiću). Kako je na zborovima birača potvrđen očigledno zadovoljavajući broj kandidata koje su predložile stranke, razne druge organizacije i organi pa i pojedinci (o tome koliko predloženih kandidata nije potvrđeno, još nisu prikupljeni podaci), do kandidiranja prikupljanjem potpisa praktično nije ni došlo, bar ne za republičku skupštinu, a i za lokalne skupštine to je bilo samo iznimno. Na zborovima birača nisu potvrđene samo kandidature za Vijeće općina i za Vijeće udruženog rada (kao i za odgovarajuća vijeća lokalnih skupština), nego i neke kandidature za društvenopolitička vijeća, naročito individualne kandidature, kao i neke od kandidatskih lista koje nisu predložile političke organizacije, nego neorganizirane grupe građana. Te tzv. građanske liste bile su tri: Građanska zelena lista (u 11 izbornih jedinica), Lista nezavisnih društvenih pokreta (u 7 izbornih jedinica) i Lista nezavisnih (»ženska lista«, u 4 izborne jedinice).

Individualnih kandidatura, koje u konkurenciji sa stranačkim i drugim listama nisu imale nikakve šanse za uspjeh, bilo je stoga vrlo malo: ukupno 24 u 9 izbornih jedinica, dok u 5 izbornih jedinica takvih kandidata uopće nije ni bilo.

Većinu lista za Društvenopolitičko vijeće u republičke, a i u općinskih skupština, uložile su političke organizacije izravno, što je u izbornom sistemu kao cjelini predstavljalo treći mogući način kandidiranja, ali samo za ta vijeća.

(b) *Liste političkih organizacija za Društvenopolitičko vijeće*

Zakon o političkom udruživanju, prihvaćen istovremeno s izbornim zakonom, odredio je da stranku može osnovati 20 punoljetnih građana sa stalnim boravištem na teritoriju Republike, republičko državljanstvo nije nužno, te da se stranka registrira kod upravnog organa nadležna za poslove opće uprave u općini gdje je sjedište stranke. Uzgred, taj je način registracije vrlo opasan, jer može dovesti do različitih kriterija pri registraciji u pojedinim općinama.³

³ Na toj osnovi izbio je težak spor: u Ljubljani je registrirana prije izbora stranka »ZSMS-Liberalna stranka«, koja je pod tim imenom nastupila na izborima, a poslije izbora Slovenska obrtnička stranka iz Kranja promijenila je ime u »Liberalna stranka« i registrirala ga u svojoj općini. Zakon, doduše, traži da se »ime političke organizacije mora jasno razlikovati od imena drugih političkih organizacija«, ali je općinski organ očigledno smatrao da se imena »ZSMS-Liberalna stranka« i »Liberalna stranka« jasno razlikuju. Ostaje da se vidi što će reći drugostepeni upravni organ i Vrhovni sud u eventualnom upravnom sporu.

Uzimajući u obzir registraciju u općini uz mali broj osnivača, izborni zakon je odredio da svaka registrirana politička organizacija može uložiti listu kandidata za društvenopolitičko vijeće općinske skupštine; koje na dan ulaganja lista imaju najmanje 500 članova (što dokazuju kopijama pristupnih izjava kod republičke izborne komisije) mogu ulagati liste za društvenopolitičko vijeće u svim izbornim jedinicama u republici i u općinama. Lista se u organizaciji utvrđuje tajnim glasanjem »po postupku, utvrđenom pravilima te organizacije, u kome sudjeluju članovi u osnovnim organizacionim oblicima te organizacije«. Ta odredba unešena je u zakon po uzoru na njemački izborni zakon koji sadrži još oštrije odredbe (tajno glasanje na članskoj ili delegatskoj skupštini u okviru izborne jedinice). Kod nas, gdje stranke tek nastaju, takav zahtjev bio bi nerealan, ali bi poslije konsolidacije stranaka sličnim zakonskim odredbama vjerojatno trebalo težiti k naglašavanju nužnosti unutarpartijske demokracije.

Na taj način uložilo je liste za Društvenopolitičko vijeće republičke skupštine 13 političkih organizacija: 10 od njih u svih 14 izbornih jedinica (devet stranaka, koje su kasnije i osvojile mjesta u skupštini, plus Zveza za ohranitev enakopravnosti občanov — politička organizacija građana neslovenske nacionalnosti pod vodstvom D. Marojevića). Slovenska obrtno-podjetniška stranke (SOPS — tj. onaj dio obrtničke stranke koji nije htio u koaliciju sa Demosom) u 7 izbornih jedinica, Demokratična zveza Kosova iz Ljubljane u 10 izbornih jedinica i Zveza društev upokojenecv Maribor (»Sivi panteri«) samo u jednoj izbornoj jedinici. Prvih deset organizacija uložilo je svugdje (uz dvije minimalne iznimke) liste s punim brojem kandidata, tj. osam organizacija po 78 kandidata, a dvije po 77; ZDUM u Mariboru uložio je također punu listu (7), Demokratična zveza Kosova (DZK) samo po dva kandidata po jedinici (minimalni zakonom dopušteni broj), a SOPS ukupno 37 kandidata. Od tri »građanske« liste najjača je bila Građanska zelena lista s 50 kandidata u 11 izbornih jedinica, potom Lista nezavisnih društvenih pokreta (mirovnjaci, feministkinje, homoseksualci itd.) sa 17 kandidata u 7 izbornih jedinica i, nakraju, Lista nezavisnih s 18 kandidatkinja (žena) u 4 izborne jedinice. Individualnih kandidata bilo je samo 24 (u 9 izbornih jedinica), a ukupno 952 kandidata u 14 izbornih jedinica ili prosječno 68 po izornoj jedinici (od 33 do 98), odnosno 12 kandidata na jedan mandat (za VUR 10 na mandat, za VO 4,5 na mandat). Zbog proporcionalnog sistema izbora u ovo vijeće, od tih 952 kandidata samo ih je manji broj (možda oko 200) realno konkurirao za ulazak u skupštinu (oni na čelu lista), dok su ostali kandidati bili uglavnom više-manje poznata imena, koja su trebala privući što veći broj birača i time povećati šanse za izbor prvih na listi.⁴

Redosljed listi na glasačkom listiću određen je žrijebom u svakoj izornoj jedinici posebno (glasački listići bili su vrlo veliki, uzdužnog oblika, jer na njima nisu navedena samo imena lista, nego i svih kandidata unutar svake liste — liste su upisane horizontalno jedna pored druge u dva ili tri reda). Zanimljivo je pitanje u kojoj je mjeri na rezultate izbora utjecao redosljed listi na glasačkom listiću,

⁴ Kad je autor ovih redaka tjedan prije izbora u novinama skrenuo pažnju na tu karakteristiku proporcionalnog sistema, nastala su prilično velika iznenađenja i negodovanje u dijelu javnosti, pa i među nekim kandidatima koji toga nisu bili svjesni. S druge strane, svi su kandidati male Liste nezavisnih društvenih pokreta tokom cijele kampanje javno isticali da svi zajedno samo pokušavaju osigurati ulazak u parlament svome čelnom kandidatu — mirovnjaku Marku Hrenu.

naravno samo kod birača koji stranački nisu bili opredijeljeni. Donja tablica možda ukazuje na neku tendenciju u tom smislu. Tablica prikazuje redni broj svake stranke pod kojim je ona nastupala u pojedinim izbornim jedinicama, a te izborne jedinice (odnosno redni brojevi stranke u njima) idu od lijeve prema desnoj (tako na prvom je mjestu redni broj stranke u izornoj jedinici, u kojoj je ta stranka osvojila najveći postotak glasova, na drugom mjestu njezin redni broj u slijedećoj izornoj jedinici po uspjehu i tako dalje). Ako su kod pojedine stranke na lijevoj strani tablice manji brojevi, a na desnoj strani (bitno) veći, to bi se moglo tumačiti i kao određeni utjecaj mjesta liste na glasačkom listiću, ako na rezultat nisu utjecale druge okolnosti. Naprimjer, stranka ZOEO («Neslovenci») najbolji je uspjeh postigla u dvije izborne jedinice gdje je nastupala pod brojem 3, očigledno ne toliko zbog toga broja, nego zato što u te dvije jedinice postoji veća koncentracija građana neslovenske nacionalnosti (Ljubljana Moste-Polje s okolnim općinama i gorenjske općine Kranj, Jesenice itd.). Međutim, ako se ista tendencija pokazuje kod svih ili bar kod većeg broja stranaka, onda bi to već moglo nešto da znači; donja tablica pokazuje upravo takvu tendenciju, osim možda kod ZSMS-Liberalne stranke i kod Zelenih (radi lakšeg čitanja tablice 5-6 najnižih brojeva kod svake stranke otisnuti su masnim tiskom).

Stranka	Redni brojevi stranke u pojedinim izbornim jedinicama - po redosljedu uspješnosti ⁵													
1. Slovenski kršćanski demokrati	3	2	2	4	2	5	7	3	13	4	12	4	4	5
2. Slovenska kmečka zveza	5	3	4	9	3	8	9	5	8	11	11	11	10	2
3. Slovenska demokratska zveza	15	1	2	3	1	5	6	7	13	5	9	10	9	10
4. Zeleni Slovenije	2	11	10	3	10	5	8	13	15	11	7	8	12	8
5. Socijaldemokratska zveza	1	1	1	1	1	5	1	7	6	7	3	6	14	10
6. Slovenska obrtniška stranka	5	9	1	1	3	2	9	10	11	11	9	7	2	9
7. ZKS - SDP	6	1	1	2	4	12	4	6	1	5	2	14	6	13
8. ZSMS - Liberalna stranka	7	10	4	11	6	8	7	7	6	6	4	11	12	12
9. Socijalistična zveza	5	4	6	6	8	5	11	8	11	9	14	2	8	7
10. ZOEO	3	3	10	6	5	6	3	7	11	10	10	7	12	10

⁵ U najizrazitijem primjeru, Socijaldemokratskoj stranci, može se, doduše, primijetiti da su na prvih pet mjestu izborne jedinice s većom koncentracijom radništva kao tradicionalne baze socijaldemokrata (Maribor, celjska regija, Ljubljana-Moste, gorenjska regija — osim agrarne ptujske regije na drugom mjestu), ali su Ljubljana i Koper sasvim na začelju s brojevima 14 i 10. Demokrati su bili najuspješniji s brojem 15, jer su to općine Jančca Janše i Spomenke Hribar; s njima kao kandidatima slijedi logično Ljubljana, ali za slijedeća mjesta primorske, koruške i zasavsko-posavske regije već bi mogli i mali redni brojevi nešto značiti. Slično je kod ZKS-SDP: Ljubljana je na prvom mjestu, a onda iste tri regije kao kod demokrata! Znak veće političke polarizacije u tim regijama? Zašto baš u njima? Ili je stvar, bar djelomično, i u rednim brojevima tih dviju stranaka u tim regijama: Koper 1 i 2, Ravne 1 i 3, Trbovlje 1 i 2? Interesantno je, s tog aspekta, usporediti i rezultate SOS i SOPS

III. IZBORNI SISTEM I REZULTATI

(a) Izborni sistem u cjelini

Na početku članka već je prikazano što su bili glavni zahtjevi tadašnje »alternative« u Sloveniji u pogledu izbornog sistema za izbore 1990, a djelomično i to u kojoj su mjeri ti zahtjevi usvojeni (zahtjev za političkom identifikacijom kandidata na glasačkim listićima i zahtjev za uvođenjem proporcionalnog sistema za Društenopolitičko vijeće — oba zahtjeva usvojena su djelomično, kompromisno). Kompromisno je riješeno i pitanje jednakoga izbornog prava za izbore za Vijeće općina, i to u biti amandmanima na republički ustav: prevladala je težnja da sva tri vijeća — zbog uravnoteživanja njihova utjecaja u skupštini kao cjelini — imaju jednak broj delegata i to po 80 (prije je Društenopolitičko vijeće imalo 50, Vijeće općina 68, Vijeće udruženog rada 150 delegata). Broj se općine, doduše, smanjio od 65 na 61 (udruživanjem 5 mariborskih općina u jednu), ali u tim okvirima nije bilo moguće osigurati jednako pravo glasa a da se ne napusti načelo da u Vijeću općina svaka općina ima bar jednog delegata. Kompromis je bio samo u tome što je 12 većih općina (iznad 34 tisuća birača) bilo podijeljeno u dvije izborne jedinice, a nova mariborska općina u četiri. Od 48 »manjih« općina tako je stvoreno 76 izbornih jedinica, a između najmanje (Metlika s 6109 birača) i najveće (Ljubljana Šiška I s 32 898 birača) omjer je bio 1:5. Pet izbornih jedinica ima od 6 do 10 tisuća birača, 34 od 10 do 20 tisuća, 29 od 20 do 30 tisuća, a osam izbornih jedinica od 30 do 33 tisuće birača. Nejednakost prava glasa još je dodatno povećana time što je (već amandmanima na ustav) opet dano po jedno delegatsko mjesto gradu Ljubljani i obalnoj zajednici općina (Koper, Izola, Piran), kao i talijanskoj i mađarskoj narodnosti.

Slijedeća dva zahtjeva »alternative« (dvokružni sistem za sva vijeća osim Društenopolitičkog vijeća i veće vremensko razdvajanje republičkih i lokalnih izbora) također su prihvaćena samo u manjoj mjeri. Valja priznati da bi prihvaćanje tih zahtjeva u punoj mjeri tražilo četverostruko izlaženje građana na izbore u toku pola godine, što bi u danj ekonomskih situaciji sigurno bilo neprihvatljivo. Tako je pronađeno kompromisno rješenje: 8. travnja republički izbori (za predsjednika i članove Predsjedništva Republike, za Društenopolitičko vijeće i Vijeće općina republičke skupštine), 12. travnja izbori za sva vijeća udruženog rada, a 22. travnja drugi krug izbora za predsjednika Predsjedništva i za Vijeće općina, te lokalni izbori (jednokružni). Jednokružni izbori za lokalne skupštine (kao i za sva vijeća udruženog rada) značili su, naravno, prihvaćanje najgoroga mogućeg izbornog sistema: sistema relativne većine (jer je jednokružni sistem *single transferable vote*, kao i sistem limitiranog glasa u većim izbornim jedinicama kod nas

(dvije obrtničke stranke). Može se mirno pretpostaviti da većina »običnih« birača nije ni znala da je SOS u Demosu, a da SOPS nije, i da to vjerojatno nije bio glavni kriterij opredjeljivanja. U sedam izbornih jedinica, gdje su nastupile obje stranke, po pravilu je jedna bila sa svojom listom na glasačkom listiću sasvim naprijed, a druga daleko iza nje. A slično i po rezultatima: u četiri izborne jedinice, gdje je imala niži redni broj, SOPS je pobijedila u omjeru 4,0% : 2,3% glasova, a u tri ostale jedinice izgubila u omjeru 2,2% : 3,8% prosječno! Tom aspektu izbornog sistema posvetio sam pozornost zato što je kod donošenja izbornog zakona malo nedostajalo da se pojedinim listama Ždrijebom odredi isto mjesto na glasačkim listićima u svim izbornim jedinicama (iz nekih tehničkih razloga). Rezultati pokazuju da to ne bi bilo dobro. Vjerojatno je Ždrijeb bolji od abecede!

potpuno nepoznat), ali je i to možda bilo manje zlo od koncentracije prvog kruga republičkih i lokalnih izbora u istoj izbornoj nedjelji. To bi, naime, značilo ispunjavanje najmanje šest glasačkih listića odjednom (za spomenuta četiri »republička« izbora i za dva lokalna vijeća), u Ljubljani devet, a u Kopru, Izoli i Piranu čak petnaest glasačkih listića (još za talijanske predstavnike u po dva republička, obalna i općinska vijeća)!. Bolje od obje te varijante sigurno bi bilo odgađanje lokalnih izbora najesen. Dotad bi lokalni izbori mogli biti ozbiljnije i kvalitetnije pripremljeni, a mogli bi se kandidirati i kandidati koji nisu prošli na republičkim izborima itd.

Od ključnih zahtjeva »alternative« u najvećoj je mjeri, dakle, usvojen zahtjev za uvođenjem proporcionalnog sistema izbora za Društenopolitičko vijeće, ali i on kompromisno. Ipak je, dakle, pobijedila ideja — osobito nakon izjednačavanja sva tri vijeća ne samo po broju delegata, nego i po nadležnostima (s malim iznimkama u pogledu VUR-a, sva su tri vijeća nadležna za sva pitanja, a u slučaju nesuglasnosti među njima odlučuje skupština kao cjelina, što je koncipirano kao približavanje budućoj jednodomnoj skupštini) — po kojoj ne bi imalo nikakva smisla da se Društenopolitičko vijeće i Vijeće općina biraju na potpuno jednak način. Saveznim ustavom iznuđenu trodomnu strukturu trebalo je iskoristiti bar za to da se u praksi isproba više izbornih sistema, što bi moglo olakšati kasniju odluku o izbornom sistemu za buduću jednodomnu skupštinu.

(b) Izbori za Društenopolitičko vijeće

Kao što je spomenuto, zakonom je uveden proporcionalni sistema za 78 mjesta u ovom vijeću (dva delegata nacionalnih manjina biraju se u dvije posebne izborne jedinice dvokružno, po sistemu apsolutne većine glasova) s mogućnošću glasanja za kandidate s različitih lista, kao i sa mogućnošću kandidiranja individualnih kandidata. Posljednja mogućnost značila je ustvari prividnu koncesiju pristašama većinskog sistema, dakle, vatrenim pobornicima kandidiranja i biranja individualnih kandidata koji, zbog većinski prihvaćena stranačkog karaktera izbora, nisu uspjeli individualnim kandidatima zakonski osigurati ravnopravan tretman sa stranačkim listama (što u proporcionalnom sistemu načelno nije ni moguće). Individualni kandidati — iako međusobno nepovezani, a možda i suprotstavljeni jedan drugome — navode se na kraju glasačkog listića kao posljednja lista (»lista posamičkih kandidata«) u okviru koje se zbrajaju glasovi pojedinih kandidata. Ako bi taj zbroj listi u cjelini donio dovoljan postotak glasova za osvajanje jednog mandata, onda bi mandat pripao kandidatu s najviše glasova, iako bi tome pridonjeli zapravo i njegovi konkurenti. Međutim, većini je unaprijed bilo jasno da individualni kandidati u konkurenciji sa stranačkim listama nemaju nikakve šanse i da ta apsurdna kompromisna odredba ionako neće doživjeti praktičnu primjenu.

Mnogo veću koncesiju pristaša »izbora ljudi« umjesto »izbora stranaka« značila je mogućnost »panaširanja«: u izbornoj jedinici u kojoj se biralo, primjerice, 7 delegata, birač je mogao glasati bilo za jednu listu kao cjelinu, bilo za 7 (ili manje) kandidata s bilo koje liste. Tu je mogućnost na ovim izborima iskoristilo oko 30% birača, točnije 31,2% od onih koji su dali važeći glas, odnosno 28,5% od svih koji su glasali; njihovi glasovi predstavljaju 28,3% od ukupnog zbroja

glasova, jer neki od njih nisu dali »puni« glas (primjerice za 7 kandidata, nego za manji broj), pa tako od oko 350 tisuća takvih birača zbroj glasova iznosi oko 300 tisuća. Bilo bi, dakako, zanimljivo vidjeti kako su glasali ovi birači, a kako ostalih 70% koji su glasali samo za stranačke (i druge) liste, ali ti podaci nažalost još nisu obrađeni.

Zbog opasnosti da kod neiskusnih birača ta alternativna mogućnost glasanja (ili za listu, ili za pojedine kandidate) dovede do prevelikog broja nevažećih glasova, zakon je odredio da je glasački listić važeći i kad birač nije glasao za jednu listu ili za određeni broj kandidata, »ako se iz njega jasno vidi, za koje kandidate odnosno liste je glasao«. Pluralom »liste« dopušteno je, dakle, čak i glasanje za dvije ili više lista, a ne samo za jednu. To je zaista neobično za proporcionalni sistem, ali se ta mogućnost zagovarala zato što, osobito u uvjetima višestranačkog sistema u nastajanju, zbog premale profiliranosti stranaka mnogi birači još nisu posve opredijeljeni. Ankete su pokazivale da je nekoliko tjedana prije izbora bilo 25-30% stranački neopredijeljenih birača, od kojih je polovica, doduše, bila opredijeljena za Demos, ali ne i za neku od stranaka u njemu. U takvim uvjetima rezultat izbora realnije bi odrazio stvarno raspoloženje birača da je zakon u cjelini otvoreno dopustio takav način glasanja, a ne samo jednom sporednom i pomalo nejasnom odredbom koja je tumačena kao odredba o rješavanju eventualnih nejasnih glasačkih listića (kad bi se glasač zabunio i slično), a ne kao jasno dopušten način glasanja.

Problem je u velikoj mjeri bio i tehničke prirode. Već je kombinacija glasanja za liste i »panaširanja« toliko usložila rad izbornih organa da bi ga masovna upotreba mogućnosti glasanja za više lista ili čak kombiniranog glasanja za liste i pojedince zajedno mogla sasvim blokirati. Stoga toj mogućnosti glasanja nije dan veliki publicitet, a tehnički je problem riješen tako što su svi glasački listići s glasovima za više lista ili za liste i pojedince zajedno proglašeni za »sporne« i predani za rješavanje izravno izbornim komisijama općina odnosno izbornih jedinica, jer kvalitetna instruktura i priprema tisuća biračkih odbora za tako komplicirane izračune nisu bile moguće. Samo na izričita pitanja birača birački odbori su dužni dati objašnjenje da je i takav način glasanja dopušten i važeći. Tako je upotreba tog načina glasanja zadržana u okviru 5% glasova, što su nadležne izborne komisije, uz velike napore i višednevni rad, još nekako mogle obraditi. Međutim, više su im vremena oduzeli kontroliranje i ispravljanje nelogičnih i pogrešnih rezultata, dobivenih od nekih biračkih odbora koji ni »panaširanje« nisu mogli valjano obraditi, nego obrada tzv. spornih glasačkih listića.

No, ja ostajem pristaša mogućnosti glasanja za više lista, gdje birač dijeli svoj glas na dvije ili više stranaka. Tako ga on, ustvari, dijeli i »panaširanjem« (na sedam dijelova ako izabere kandidata sa 7 različitih lista, ili na dvije ako izabere, četiri kandidata s jedne i tri s druge liste). Samo takvo dijeljenje glasa treba omogućiti i onom biraču koji pojedine kandidate premla poznaje da bi glasao individualno za njih, a njegove su političke simpatije podijeljene između dvije ili više stranaka. U Italiji, primjerice, već dugo razmišljaju o tome kako biraču omogućiti da ne glasa samo za svoju stranku, nego da na izborima na neki način izrazi i svoje težnje u pogledu mogućih koalicija jedne

stranke s drugima. Mislim da bi se sistem podjele glasa mogao shvatiti i podržati i kao korak u tom pravcu.⁶

Izbori su provedeni u 14 izbornih jedinica različite veličine, u kojima bi se biralo od 3 do 7 delegata (poslanika). To su prilično male izborne jedinice. U Italiji i Austriji u njima se bira prosječno oko 20 poslanika, ali ima i zemalja u kojima se taj prosjek kreće od 6 do 8. Kod nas on iznosi 5,66 poslanika po izornoj jedinici, jer postoji pet jedinica po 7, dvije po 6, četiri po 5, dvije po 4 i jedna izborna jedinica u kojoj se biraju samo tri poslanika. Prva ideja bila je stvaranje trinaest jednakih (po 6 mandata) ili trinaest nejednakih izbornih jedinica na osnovi postojećih regija (u rasponu od 3 do 13 mandata), te je opet usvojeno kompromisno rješenje koje je smanjilo raspon na 3 do 7, a neke regije podijelilo na više izbornih jedinica.

Prema tome, u izornoj jedinici sa 7 mandata za osvajanje jednog mandata trebalo je osvojiti 14,28% glasova, u onoj s 5 mandata 20% glasova, a u onoj s 3 mandata čak 33,33% glasova. Unaprijed je bilo jasno da u manjim izbornim jedinicama nijedna lista neće osvojiti nijedan mandat. Tako se i dogodilo: u svih pet najvećih jedinica osvojena su po dva mandata (u jednoj tri), a u obje jedinice s po 6 i sve četiri jedinice s po 5 mandata osvojen je po jedan mandat, ukupno dakle 17 mandata. Tako je ZKS-SDP osvojila 7 mandata, ZSMS-LS 5 mandata (obje većom koncentracijom svojih glasova u Ljubljani, Mariboru i Kranju, a po jedan mandat ZKS-SDP osvojila je još i u Trbovlju i u Kopru, a ZSMS-LS u Novoj Gorici), demokrati dva mandata (Bučar i Janša u Ljubljani), seljački savez dva mandata (Ptuj i Celje) i kršćanski demokrati jedan mandat (Murska Sobota). Od 78 mandata ostao je, dakle, nepodijeljen 61 mandat. Ti mandati podijeljeni su na osnovi ostataka glasova koji u izbornim jedinicama nisu upotrebljeni za osvajanje spomenutih mandata.

Glasalo je 1,238.189 birača. Važećih listića bilo je 1,128.435 (nevažećih je bilo 8,86%; za usporedbu: za Vijeće općina 5,6%, za Vijeće udruženog rada 6,1%). Nakon zbrajanja »punih« i »nepunih« glasova dobiveno je ukupno 1,082,050,57 glasova (oko 50 tisuća glasova manje od broja važećih glasačkih listića). Time su pojedine liste osvojile slijedeći postotak glasova (u zagradi su postoci glasova, uzimajući u obzir samo glasove lista koje su osvojile mandate — dakle bez onih koje su ostale ispod zakonske barijere od 2,5% glasova), s tim što se u donjoj tablici navodi i broj odnosno postotak osvojenih mandata a u posljednje tri kolone i varijacije koje bi donijela upotreba drugih metoda izračunavanja rezultata.

⁶ On bi se mogao i pojednostaviti tako što bi se alternativa »glasanje za listu ili panaširanje« zamijenili time da birač ima samo jedan glas koji daje jednom kandidatu izabrane stranke i time glasa za stranku, a može ga i podijeliti na dvije, možda najviše na tri stranke; zaokruživanje pojedinog kandidata unutar liste imalo bi u tom slučaju ujedno smisao preferencijalnog glasa u smislu talijanskog ili austrijskog izbornog sistema, a zaokruživanje liste kao cjeline smatralo bi se preferencijalnim glasom za prvog kandidata na listi.

⁷ Po 7 mandata imaju izborne jedinice br. 1 (Ljubljana-Centar, Šiška i Bežigrad), br. 2 (Ljubljana-Moste plus tri općine), br. 3 (Ljubljana-Vič plus šest općina), br. 7 (Kranj — četiri gorenjske općine) i br. 9 (Maribor — bivših šest mariborskih općina); po 6 mandata imaju izborne jedinice br. 11 (Ptuj plus četiri općine) i br. 12 (Celje plus četiri općine); po 5 mandata izborne jedinice br. 5 (Koper plus pet općina), br. 6 (Nova Gorica plus tri općine), br. 10 (Murska Sobota plus tri općine) i br. 14 (Trbovlje plus pet općina), po 4 mandata izborne jedinice br. 4 (Novo Mesto — četiri dolenske općine) i br. 13 (Velenje plus dvije općine), a 3 mandata izborne jedinice br. 8 (Ravne — četiri koroške općine, koje nikako nisu htjele zajedno s Velenjem u veću izbornu jedinicu od 7 mandata).

Lista	1 % gl.	2 % gl.	3 M.	4 % M.	5 d'H	6 H -N	7 % M.
1. Slovenski kršćanski demokrati	12.98	(14.11)	11	14.10			
2. Slovenska kmečka zveza	12.55	(13.65)	11	14.10			
3. Slovenska demokratska zveza	9.51	(10.35)	8	10.26			
4. Zeleni Slovenije	8.84	(9.61)	8	10.26	7	7	8.97
5. Socijaldemo- kratska zveza	7.39	(8.03)	6	7.69			
6. Slovenska obrotniška stranka	3.54	(3.85)	3	3.85			
7. ZKS - SDP	17.28	(17.79)	14	17.95	15	15	19.23
8. ZSMS - LS	14.49	(15.76)	12	15.38	13		16.66
9. Socijalistična zveza	5.37	(5.83)	5	6.41	4		5.13
10. ZOEO	2.46						
11. Državljanska zeleno lista	1.99						
12. SOPS	1.57						
13. Nova družbena gibanja	0.49						
14. Lista neodvisnih	0.43						
15. ZDU Maribor	0.38						
16. Demokratična zveza Kosova	0.30						
17. Posamični kandidati	0.44						
Ukupno:	100 %	100 %	78	100 %	78	78	100 %
DEMOS (1-6)	54.81	(59.60)	47	60.26	46	46	58.97
7 - 9	37.14	(40.40)	31	39.74	32	32	41.03
OSTALI (10-17)	8.05	-	0				

Usporedba podataka u koloni 4 (postotak osvojenih mandata) i u koloni 2 (postotak glasova bez uzimanja u obzir onih ispod 2,5%) pokazuje u kojoj je mjeri podjela mandata po zakonom određenoj metodi zaista proporcionalna broju osvojenih glasova (poslije odbijanja 8,05% glasova, koje su osvojile neuspješne liste). Tri stranke imaju po oko 0,50% viši postotak mandata od postotka glasova, a tri stranke odgovarajući manji postotak među kojima se izdvaja ZKS-SDP s minusom od 0,84%. Ta disproporcija, doduše, prilično je mala, ali bi u slučaju kad se radi o mandatu koji odlučuje o parlamentarnoj većini mogao biti bitan.

Upotreba d'Hondtove metode na cjelinu glasova pojedinih stranaka donijela bi, doduše, stranci ZKS-SDP jedan dodatni mandat, ali bi ujedno stvorila još veću disproporciju time što bi i ZSMS-LS dobila jedan mandat, a socijalisti bi ga izgubili, čime bi ZSMS-LS došla na plus 0,90%, a socijalisti na minus 0,70%. Tek upotreba sistema »matematičkih proporcija« (sistem Hare-Niemeyer⁸), i to na cjelinu glasova pojedinih stranaka, otklonila bi disproporcije u najvećoj mogućoj mjeri, što pokazuje kolona 6: samo bi Zeleni i ZKS-SDP »zamijenili« jedan mandat, čime bi Zeleni došlo od +0,65% na -0,64%, a ZKS-SDP od -0,84% na +0,44%. Opseg disproporcija tu bi, dakle, bio najmanji, te bi tu metodu valjalo preporučiti kao metodu koja omogućuje »najpravedniju« (najproporcionalniju) podjelu mandata. Ona u svjetskoj praksi dosad nije korištena uglavnom zato što u graničnim slučajevima može dovesti do toga da stranka s apsolutnom većinom glasova ne dobije apsolutnu većinu mandata (već jedan manje), kao i zbog nekih teorijskih nedostataka (tzv. aritmija koja, međutim, nema zapravo nikakav praktični značaj), ali su Nijemci prvi problem riješili vrlo jednostavnim dodatnom odredbom koja stranci s apsolutnom većinom glasova garantira i apsolutnu većinu mandata, te su 1985. u svome izbornom zakonu zamijenili d'Hondtovu metodu Hare-Niemeyerovom.⁹

Što znači barijera od 2,5% glasova, jasno se vidi iz tablice. Marojevićevoj stranci ZOEO nedostajala su 423 glasa (kod dobivenih 26 628,77) da bi prestigla tu barijeru i time osvojila dva mandata (koje bi izgubili socijalisti i zeleni). A ako zakon ne bi postavio tu barijeru, onda bi mandate osvojile još tri liste (ZOEO, SOPS i Građanska zelena lista), i to po d'Hondtu 4 mandata (2,1,1), a po Hare-Niemeyerovoj metodi 5 mandata (2,1,2); u oba slučaja Demos bi izgubio tri mandata (i zadržao bi apsolutnu većinu od 44 mandata), a ostali jedan ili dva mandata. Demosovih 47 mandata u ovom vijeću znači u tablici navedenih 60,26% ako se računa od 78 mandata, a ako se računa od svih 80 mandata, uključujući

⁸ Kod D'Hondtove metode glasovi pojedinih lista dijele se redom s 1, 2, 3, 4 itd. Najveći, tako dobiveni, brojevi (kvocijenti) osvajaju mandate. Kod Hare-Niemeyerova sistema glasovi pojedinih partija množe se brojem mandata koje treba podijeliti, a onda se rezultat dijeli s ukupnom sumom važećih glasova; dobiveni cijeli brojevi znače broj mandata za pojedinu stranku, a nepodijeljeni mandati pripadaju strankama s najvećim preostalim dijelovima tih brojeva (s najvećim iznosima iza decimalne točke). Potanje u: Beyme- Czempiel/Kielmanseg-Schmoock, Politikwissenschaft, II, Verlag Kohlhammer, Stuttgart 1987, 101-103. Ili, kao što je formulirano u članu 90 izbornog zakona Slovenije a matematički je isto, ukupni broj važećih glasova u izbornoj jedinici dijeli se brojem delegata koji se biraju, a tako dobiveni kvocijent dijeli se s brojem glasova za pojedinu listu. Hare-Niemeyerov sistem dakle, po članu 90 zakona u Sloveniji važi za podjelu mandata unutar izbornih jedinica, a po članu 92 u izborima društvenopolitičkih vijeća u općinama koje nisu podijeljene na izborne jedinice.

⁹ Op.cit., str. 101 i 105.

i oba mandata nacionalnih manjina (koja ne ulaze u vladajuću koaliciju), onda Demosovi mandati iznose 58.75%.

(c) Izbori za Vijeće općina

Izbori za Vijeće općine provedeni su po sistemu apsolutne većine u dva kruga, s »balotažom« u drugom krugu između dva kandidata s najvećim brojem glasova u prvom krugu ako nitko nije dobio apsolutnu većinu u prvom krugu. Kako je formirano 80 izbornih jedinica (76 u općinama, dvije u posebnim društvenopolitičkim zajednicama — Ljubljana i Obala, te dvije za nacionalne manjine), prikazano je u dijelu o kandidacijskom postupku.

U prvom krugu pala je odluka u 24 izborne jedinice. Mandate su osvojili: Demos, koji je i tu nastupao sa zajedničkim kandidatima, 17 mandata, ZKS-SDP i ZSMS-LS svaka po 3 i jedan formalno nezavisni (a zapravo Demosov) kandidat. U drugom krugu u 56 izbornih jedinica Demos je osvojio još 33 mandata, ZSMS-LS 14, ZKS-SDP 3, socijalisti 5 i drugi (nezavisni) 1 mandat. Ukupnu sliku broja i postotka osvojenih mandata, kao i postotka glasova kojima su ti mandati osvojeni — i to u usporedbi s analognim podacima za Društvenopolitičko vijeće — prikazuje slijedeća tablica.

	VO			DPV		
	% gl. u 1. krugu (1)	% mandata (2)	Mandati (3)	Mandati (4)	% mandata (5)	% glasova (6)
1. DEMOS	40,74	62,50	50	47	58,75	54,81
2. ZSMS-LS	21,27	21,25	17	12	15,00	14,49
3. ZKS-SDP	14,04	7,50	6	14	17,50	17,28
4. Soc. zveza	15,85	6,25	5	5	6,25	5,37
5. Ostali	8,10	2,50	2	2	2,50	(?)
Ukupno:			80	80		

Iz tablice se jasno vidi da je Demos s bitno manjim brojem glasova nego u izborima za Društvenopolitičko vijeće osvojio veći broj mandata nego u tom vijeću. To je logična konzekvencija većinskog sistema. Međutim, podaci u 1. koloni pružaju, za nekoliko postotaka, iskrivljenu sliku, jer predstavljaju zbroj rezultata iz svih 80 izbornih jedinica, a u četiri izborne jedinice glasali su birači koji su svoje opredjeljenje iskazali već glasanjem u svojoj općini. Kako su upravo u te četiri izborne jedinice Demos i socijalisti postigli slab rezultat (samo 31,49% odnosno 53% glasova), a broj birača u njima bio je vrlo veliki (oko 250 tisuća nasuprot oko 1,2 milijuna u ostalih 76 izbornih jedinica), to je onda smanjilo i ukupni rezultat Demosa i socijalista za oko 2%. Korektnije je usporediti s rezultatima izbora za Društvenopolitičko vijeće samo rezultate u onih prvih 76 izbornih jedinica (čime se, dakle, glas svakog birača uzima u obzir samo jednom). Tada se dobiva slijedeća slika:

	VO				DPV	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1. DEMOS	42,76	64,5	49	47	60,3	54,81
2. ZSMS-LS	18,56	19,7	15	12	15,4	14,49
3. ZKS-SDP	12,48	6,6	5	14	17,9	17,28
4. Soc. zveza	17,44	6,6	5	5	6,4	5,37
5. Ostali	8,75	2,6	2	-	-	-
Ukupno:			76	78		

Vidimo da je u Demosu u većinskom sistemu bilo dovoljno 43% glasova da osvoji gotovo dvotrećinsku većinu mandata (64,5%), dok je istovremeno s 55% glasova osvojio »samo« 60% mandata u Društenopolitičkom vijeću. Socijalistima je za osvajanje istih 5 mandata u Društenopolitičkom vijeću trebalo 5,37% glasova, a u Vijeću općina čak 17,44%! Zanimljivo je i pitanje zašto su na istovremenim izborima stranke Demosa u proporcionalnom sistemu dobile 55% glasova, a njegovi individualni kandidati u većinskom sistemu samo 43%? Jedan je od glavnih razloga u tome što su stranke »stare vlasti«, a i ZSMS-LS, raspolagale poznatijim imenima kao kandidatima koji su privukli glasove dijela birača, dok su novonastale stranke Demosa sva svoja poznatija imena ubacile u trku za Društenopolitičko vijeće. Donekle iznenađuje i to što je Socijalistički savez, koji je na izborima za Društenopolitičko vijeće doživio debakl, tu dobio znatno više glasova od ZKS-SDP — gotovo kao i ZSMS-LS. Vjerojatno je objašnjenje i za to u tome što su ličnost kandidata i njegova poznatost među biračima igrala veću ulogu nego njegova stranačka pripadnost, osobito u relaciji socijalisti — komunisti.

Najfrapantniji podaci, bar sa stajališta uobičajenih »koordinata« višestranačkih sistema, kriju se među podacima o tome kako su birači u nekim općinama glasali u prvom i u drugom krugu. Od 33 izborne jedinice, u kojima je u drugom krugu pobjedio Demos, u 19 protivnik kandidatu Demosa nije bio kandidat ZSMS-LS, nego neki drugi kandidat. U njima je pobjeda Demosa — s gledišta uobičajenih »koordinata« višestranačkih sistema (ljeвица centar desnica) — potpuno shvatljiva; naime, može se pretpostaviti da su birači (ili znatan dio njih), koji su u prvom krugu glasali za kandidata ZSMS-LS kao kandidata političkog centra, u drugom krugu, kad tog kandidata više nije bilo, radije glasali za kandidata udružene opozicije nego za kandidate stare vlasti. U 14 izbornih jedinica u kojima su konkurirali kandidati Demosa i ZSMS-LS pojavljuje se pitanje odakle potječu glasovi kojima je kandidat Demosa pobjedio: porast glasova (u usporedbi s prvim krugom) bio je za 10, 20, pa i 30%! Kako glasovi za kandidata ZSMS-LS u drugom krugu nigdje nisu opali, nego su svugdje znatno porasli, na prvi bi pogled trebalo isključiti mogućnost da je porast glasova za Demos u drugom krugu došao iz tabora ZSMS-LS. Takvo objašnjenje bilo bi prilično pouzdano u 7 od tih 14 izbornih jedinica u kojima su u prvom krugu bili i nezavisni kandidati, a čiji bi glasovi u drugom krugu bili dovoljni za pobjedu kandidata Demosa (ako bi svi ili većina prešli njemu, što opet može biti sporno). A što kazati za onih sedam izbornih jedinica, u kojima su u prvom krugu bili samo još kandidati socijalista i komunisti, ali je

ipak u drugom krugu kandidat Demosa dobio 10-20% dodatnih glasova i pobijedio!? Moguće je, po mom mišljenju, dvoje: ili su Demosu u drugom krugu prišli birači koji su u prvom krugu glasali za komunističkog ili socijalističkog kandidata ne iz stranačko-političkih, nego iz nekih drugih razloga (odnosno, Demosov kandidat mu je kao ličnost bio prihvatljiviji od kandidata ZSMS-LS), ili se možda ipak dogodilo neko političkostranačko pomicanje biračkog tijela: bilo zato što su birači i u međuvremenu promijenili političku orijentaciju (što mi se za toliki broj birača ne čini vjerojatnim), bilo zato što su u prvom krugu smatrali da svoju (nešto blažu) opozicijsku orijentaciju mogu izraziti glasanjem za kandidata ZSMS-LS, dok je u drugom krugu taj kandidat automatski k sebi privukao birače lijeve orijentacije koji su izgubili svoje kandidate, te su, nasuprot takvoj »koaliciji« neki njegovi bivši birači radije prešli u radikalni opozicijski tabor. Na osnovi izbornih rezultata o tome možemo, dakako, samo spekulirati, ali bi empirijske političke analize u tim općinama (Ajdovščina, Črnomelj, Kamnik, Maribor I, Nova Gorica II, Žalec i djelomično Ljubljana Vič I i Laško) možda bile korisne.

Naposljetku, u 22 preostale izborne jedinice Demosov kandidat u drugom krugu, doduše, nije pobijedio, ali je i tamo povećao broj svojih glasova za 10%! Odakle? Eventualna politološka istraživanja mogla bi, dakle, zahvatiti i te izborne jedinice (Cerknica, Dravograd, Izola, Koper II, Maribor III, Sežana, Trbovlje, Velenje).

(d) *Izbori za Vijeće udruženog rada*

Kao što je već ranije spomenuto, tu je upotrijebljen »najgori mogući izborni sistem« — sistem relativne većine. On u specifičnim uvjetima (engleskoga ili američkoga dvostranačkog sistema) može relativno dobro funkcionirati, ali je u uvjetima politički neartikuliranog i, u svim pogledima, dezintegriranoga »udruženog rada« potpuno apsurdan. Spomenuto je već da je broj kandidata u gotovo svim izbornim jedinicama bio nerazumno velik, te nije čudo što su neki kandidati izabrani za delegate i s 8 ili 10% glasova. Vijeće udruženog rada ionako je najveći anakronizam u sadašnjemu političkom sistemu. Njegovim skorim iščeznućem nestat će i »njegov« izborni sistem.

U posljednjem Vijeću udruženog rada Skupštine Slovenije 29 delegata ima Demos, 9 ZSMS-LS, 5ZKS-SDP, 3 Socijalistički savez (ukupno 46 delegata političkih stranaka), a tu su i delegati sindikata (7), privredne komore (7), te poduzeća, udruženja, društava i JNA (20).

Matevž Krivic

ELECTIONS IN SLOVENIA

Summary

The author gives an account of the beginning of the election system, the course of the elections and the election results of the first multiparty elections in the Republic of Slovenia. He first concentrates on an interpretation of formal-legal, political, organizational, and other preconditions which were the basis for the beginning of a democratic reconstruction of the old political order in Slovenia. He then minutely describes all the phases, participants, doubts, and conflicts which accompanied the shaping of the election law and system. Finally, he studies certain patterns which emerged in the course of the election process demonstrating in particular the mutual dependence of the election system and the election results.